

STASILAND

POVEȘTI DIN SPATELE
ZIDULUI BERLINULUI

ANNA FUNDER

Harta Germaniei, 1945–1990	10
Harta Zidului Berlinului, 1961–1989	11
Capitolul 1	
Berlin, iarna 1996	15
Capitolul 2	
Miriam.....	26
Capitolul 3	
Podul Bornholmer.....	36
Capitolul 4	
Charlie	50
Capitolul 5	
Palatul cu linoleum	69
Capitolul 6	
Cartierul general al Stasi	77
Capitolul 7	
Mirosul de boșorogi.....	93
Capitolul 8	
Apelurile telefonice	104
Capitolul 9	
Julia n-are o poveste a ei.....	118
Capitolul 10	
Iubitul italian	130
Capitolul 11	
Major N.	140

Capitolul 12	
Dansul Lipsi	154
Capitolul 13	
Von Schni.....	167
Capitolul 14	
Când te simți mai prost.....	179
Capitolul 15	
Herr Christian.....	190
Capitolul 16	
Omul socialist	198
Capitolul 17	
Trasarea liniei	213
Capitolul 18	
Stema	223
Capitolul 19	
Klaus.....	231
Capitolul 20	
Herr Bock din Golm	244
Capitolul 21	
Frau Paul	255
Capitolul 22	
Înțelegerea.....	266
Capitolul 23	
Hohenschönhausen	276
Capitolul 24	
Herr Bohnsack	291
Capitolul 25	
Berlin, primăvara 2000	304

Zidul 313

Capitolul 27

Cei care descâlcesc 324

Capitolul 28

Miriam și Charlie 334

Mulțumiri 349

BERLIN, IARNA 1996

Sunt mahmură și fac slalom ca o mașină prin mulțimea din gara Alexanderplatz. De mai multe ori, calculez greșit cât sunt de lată și mă frec de câte un coș de gunoi sau de un panou de afișaj. Până mâine, or să-mi apară vânătăi pe piele ca niște imagini dintr-un negativ.

Un bărbat se întoarce din poziția în care stătea, cu fața la perete, zâmbind și trăgându-și în sus fermoarul pantalonilor. Îi lipsesc șireturile de la pantofi și câțiva dinți din gură; are fața și încălțările una mai lăbărțată decât celelalte. Un alt bărbat, îmbrăcat c-o salopetă, manevrează un măturoi cât un nivelator de zgură la tenis, cu care împrăștie granule dezinfectante de-a lungul peronului. Descrie arce în pudră verde, amestecată cu chiștoace de țigări și urme de urină. Un bețiv matinal merge cu o călcătură de porcă s-ar teme că nu-l ține pământul.

Am de gând să iau metroul până la Ostbahnhof – Gara de Est –, de unde să mă urc în trenul regional, care să mă ducă la Leipzig, la câteva ore de mers de aici. M-așez pe o bancă verde, mă uit la plăcile de gresie verde, respir aer verde. Brusc, nu mă mai simt prea bine. Simt nevoia să ies la suprafață, și repede, așa c-o iau înapoi pe scări în sus. La nivelul solului, Alexanderplatz este o întindere monstruoasă de beton cenușiu, special concepută să-i facă pe oameni să se simtă mărunți. Și reușește.

Afară ninge. O iau prin zloată către locul unde știu că se află toaletele. Ca și liniile de tren, și ele sunt săpate în pământ, dar nimeni nu s-a gândit să le conecteze cu gara pe care o deservesc. În timp ce cobor scările, mirosul puternic de antiseptic mi se pare insuportabil.

O femeie masivă, cu șorț vinețiu și machiaj strident, mă întâmpină jos de tot. Stă aplecată peste o tejghea cu panouri de sticlă, păzindu-și averea de prezervative, tampoane și pătrate de hârtie igienică. E clar că este o femeie care nu se teme de reziduurile vieții. Are o piele netedă și lucioasă și multe bărbii moi. Să tot aibă vreo șazeș'cinci de ani.

– Bună dimineața, zic.

Mă simt stingheră. Am auzit povești despre cum li se cântărea bebelușilor ce îngurgitau ca hrană și ce scoteau pe partea cealaltă ca fecale, într-o tentativă bizară de măsurare a vieții. Întotdeauna mi s-a părut nepotrivit un ajutor dintr-ăsta, mămos. Folosesc toaleta, ies și pun o monedă în farfurioara din fața ei. Îmi trece prin minte că scopul granulelor dezinfectante este să mascheze mirosurile trupurilor umane cu ceva și mai rău.

– Cum e pe-acolo, pe sus? întrebă madama de la toalete, făcând semn cu capul către partea de sus a scărilor.

– Destul de frig, răspund, aranjându-mi ghiozdănelul pe spate. Dar nu-i chiar așa de rău, nu-i prea multă zloată neagră.

– Asta încă nu-i nimic, zice, fornăind pe nas.

Nu știi dacă s-o iau drept amenințare sau lăudăroșenie. Este ceea ce se numește bot de *berliner Schnauze*¹. E vorba de atitudine, ți se spune verde-n față. Nu vreau să mai stau aici, dar nu vreau nici să ies la suprafață, în frig. Atât de puternic e mirosul dezinfectantului, că nu-mi dau seama dacă mă simt mai bine sau mai rău.

– De douăș'cinci de ani sunt aici, din iarna lui '75. Am văzut și mult mai rău de-atât.

– E mult de-atunci.

– Ba bine că nu. Am clienții mei reguțați, dacă mă credeți. Ei mă cunosc, eu îi cunosc. Am avut și-un prinț odată, un *von* de-ăsta, Hohenzollern.

¹ *Berliner Schnauze* este un termen de jargon folosit pentru a descrie o persoană al cărei limbaj întruchipează un anumit dialect dezvoltat de-a lungul secolelor în Berlin și Brandenburg. (n.red.)

Respectați drepturile de autor și citiți responsabil!

Mi-nchipui c-o bagă pe-asta cu prințul, indiferent cu cine vorbește. Dar uite că merge – m-a făcut curioasă.

– A-ha... Înainte sau după căderea Zidului?

– 'Nainte. Venise din Vest, într-o călătorie de-aia, de-o zi. Primeam și vestici – și nu puțini, să știți. M-a invitat – și-și bate ușor pieptul voluminos, cu palma desfăcută – la palatul lui. Da' bineînțeles că n-aș fi putut merge.

Bineînțeles că n-ar fi putut merge. Zidul Berlinului se întindea pe mai mulți kilometri de aici în ambele direcții și nu se putea trece peste el. Împreună cu Marele Zid chinezesc, a fost una dintre cele mai lungi construcții ridicate vreodată, pentru a-i ține pe oameni despărțiți unii de alții. Femeia își pierde credibilitatea văzând cu ochii, dar povestea ei devine din ce în ce mai bună, în compensație. Și dintr-odată, uite, nu mai simt absolut nici un miros.

– Ați călătorit pe undeva, de când a căzut Zidul? întreb.

Își lasă capul pe spate. Observ că și-a dat cu creion dermatograf mov, care, din unghiul de-acum, pare fosforescent.

– Încă nu, zice. Da' mi-ar plăcea. În Bali, ceva de genul ăsta. Sau în China. Exact așa, în China. Râcăie cu unghiile date cu oă pe tejgheaua de sticlă și privește visătoare la semidistanță, peste umărul meu stâng. Știți ce mi-ar plăcea cu-adevărat să fac? Zău că mi-ar plăcea s-arunc o privire la Zidul ăla de la ei.

De la Ostbahnhof, trenul se așterne la drum și atinge viteza de croazieră. Mișcarea lui ritmică mă liniștește ca o legănare, îmi acoperă darabana pe care o bat cu degetele. Vocea conducătorului se aude recitând opririle la stația de amplificare: Wannsee, Bitterfeld, Lutherstadt Wittenberg. În partea de nord a Germaniei, locuiesc la capătul cenușiu al spectrului: clădiri cenușii, pământ cenușiu, păsări cenușii, arbori cenușii. Pe fereastră, orașul, apoi câmpiile se îndreaptă în direcția opusă, în alb și negru.

Seara de ieri e cufundată într-o ceață fumurie – o nouă sesiune la cârciumă, cu Klaus și prietenii lui. Dar nu e genul

de mahmureală din care aștepți să ieși, ca dintr-o beznă la lumină. Este genul mai captivant, în care sinapsele distruse încep să se refacă, numai că, uneori, n-o mai iau pe căile bătătorite, ci își creează conexiuni diferite, noi și stranii. Mi-amintesc lucruri pe care nu mi le-aminteam înainte – lucruri care nu izvorăsc din stocul ordonat de amintiri, pe care le numesc trecutul meu. Mi-amintesc mustața mamei mele, văzută la lumina soarelui, mi-amintesc senzația usturătoare de foame și pierdere din adolescență, mi-amintesc mirosul de cretă arsă al frânelor de tramvai în timpul verii. Crezi că ți-ai îndosariat și pus bine trecutul, cu subiect și predicat, dar el stă ascuns pe undeva și așteaptă să revină la viață.

Țin minte cum am învățat nemțește – o limbă atât de frumoasă, atât de ciudată – la școală în Australia, pe partea cealaltă a planetei. Ai mei au rămas interziși, când m-au văzut învățând o limbă atât de nelalocul ei, de urâtă, plus că – deși pentru ei era, bineînțeles, prea complicat să spună așa ceva – mai era și limba dușmanului. Dar mie-mi plăcea stilul ei de cărămidă peste cărămidă, faptul că forma cuvinte lungi și suple, punând alte cuvinte mai scurte unul după altul. Puteai să formulezi lucruri care n-aveau nume în engleza mea din Australia – *Weltanschauung*, *Schadenfreude*, *sippenhaft*, *Sonderweg*, *Scheissfreundlichkeit*, *Vergangenheitsbewältigung*¹. Îmi plăcea paleta cuprinzătoare de expresii care te făceau să ajungi de la „din toată inima“ la „cu inima grea“. Și-mi plăcea ordinea, franchetea pe care bănuiam că o are acel popor. Pe urmă, în anii 1980, am venit să locuiesc o vreme în Berlinul de Vest și m-am întrebat mult, și înverșunat, ce putea să se-ntâmpale dincolo de Zidul ăla.

O femeie cu pântecul cât un butoi, care stă vizavi de mine, își desface niște sandviciuri cu pâine neagră. Pân-acum, a reușit să se poarte ca și cum eu n-aș fi de față, cu toate că, dacă nu suntem

¹ În ordine, în limba germană, în original: concepție despre lume, bucurie de răul altuia, cu mentalitate de clan, drum preferabil, prietenie de căcat, desăvârșirea trecutului (n.tr.).

atente, genunchii ni se pot atinge. Are pictate pe sprâncene două arcuri suplimentare, ori de surprindere, ori de amenințare.

Mă gândesc la ce sentimente am căpătat față de fosta Republică Democrată Germană. O țară care nu mai există, în schimb, eu ce fac?, o cutreier cu trenul – printre case dărăpănate și oameni rătăciți. Sentimentul acesta se cere definit printr-un termen scurt și la obiect: singura descriere care-mi vine în minte este fantezie horror. Este un sentiment prostesc, dar nu vreau să scap de el. Fantezia ține de visurile comuniștilor germani de a crea o lume mai bună din cenușa trecutului lor nazist: de la fiecare după posibilitățile sale, fiecăruia după necesitățile sale. Groaza vine de la ceea ce au făcut în numele acelor visuri. Germania de Est a dispărut, însă rămășițele ei pământești se află și acum la locul crimei.

Tovarășa mea de drum scoate un pachet de țigări West, care par să fie marca numărul unu pe-aici, de la căderea Zidului. Își aprinde una și suflă prima gură de fum, cum ar veni, peste capul meu. Când ajunge la filtru, o stinge de capacul rabatabil al coșului de gunoi, își încrucișează mâinile peste mijloc și adoarme. Expresia de pe chip, trasată cu creionul, nu i se schimbă.

Prima oară am vizitat Leipzigul în 1994, când se împlineau cinci ani de la căderea Zidului, în noiembrie 1989. Germania de Est încă mai avea aerul unei grădini secrete, împrejmuite cu ziduri, un loc pierdut în timp. Nu m-ar fi mirat ca lucrurile să aibă gusturi diferite aici – merele ca perele sau, de pildă, vinul ca sângele. Leipzigul a fost nucleul a ceea ce toată lumea numește acum *die Wende* – Momentul de Cotitură. Această *Wende* a fost revoluția pașnică¹ împotriva dictaturii comuniste

¹ Istoricul dr. Klaus-Dietmar Henke afirmă că „revoluția pașnică” din 1989 a fost „unica revoluție reușită din istoria Germaniei. Est-germanii au contribuit cu unul dintre cele mai splendide momente la istoria țării noastre, la modul foarte tulburat în care națiunea noastră a descoperit și acceptat libertatea individuală și pe cea politică drept valori esențiale.” În comunicarea intitulată „Ridicarea interdicțiilor legate de oprimare – dosarele Stasi”, de la cea de-a 26-a Conferință Bianuală a Asociației

din Germania de Est, unica revoluție încununată de succes din toată istoria Germaniei. Startul ei s-a dat – și cea mai mare parte a ei s-a desfășurat – la Leipzig. Acum, după alți doi ani, iată-mă pe drumul de întoarcere acolo.

În 1994, am găsit un oraș construit prin adăugiri succesive. Străzi înguste, întortocheate, ganguri cu pereții scorojiți, care străbăteau clădirile și te scoteau, când nu te așteptai, tocmai în cvartalul următor, arcade joase pe care oamenii se revărsau în baruri subterane. Harta mea n-avea mai nimic în comun cu felul în care se desfășura viața în Leipzig. Cunoscătorii erau capabili s-o ia pe scurtături ascunse, de-a curmezișul clădirilor, să se strecoare pe alei nemarcate, printre blocuri, mergând acum pe deasupra, îndată după aceea pe dedesubt. M-am rătăcit fără speranță. Pornisem în căutarea muzeului fostei Stasi¹, din clădirea zisă *Runde Ecke* – „Colțul rotund” –, unde fuseseră înainte birourile poliției secrete est-germane. Simțeam nevoia să văd cu ochii mei măcar o parte din uriașul aparat care fusese Ministerul Securității Statului din Germania de Est.

Stasi era o armată internă, prin care guvernul ținea totul sub control. Treaba ei era să știe totul despre toată lumea, folosind orice mijloace pe care le avea la dispoziție. Știa cine-ți venea în vizită, știa cu cine vorbeai la telefon, știa și dacă nevasta-ți punea coarne. Era o birocrăție metastazică în toată societatea est-germană: pe față sau pe ascuns, în fiecare școală, în fiecare fabrică, în fiecare bloc de locuințe, în fiecare cârciumă, exista câte cineva care le dădea informări celor de

Internaționale a Barourilor, ținută la Berlin, în 1996, el mai spune că numărul dosarelor generate de Stasi este „aproximativ egal cu toate arhivele produse în istoria Germaniei, din Evul Mediu până azi”. Pe-atunci, dr. Henke era Reprezentantul Federal pentru Dosarele Serviciului de Securitate a Statului al Fostei Republici Democrate Germane, adică șeful departamentului de cercetare din cadrul Autorității de Studiere a Dosarelor Stasi. (n.a.)

¹ Abreviere pentru *Staatssicherheit* (Securitatea Statului), formată după același principiu ca, de exemplu, Gestapo, abreviere de la *Geheime Staatspolizei* (Poliția Secretă a Statului), din perioada nazistă (n.tr.)

la Stasi despre colegi și prieteni. Deși obsedată de amănunte, Stasi a eșuat cu desăvârșire în a prevedea sfârșitul comunismului și, odată cu el, sfârșitul țării însăși. În decursul anilor 1989 și 1990, a fost efectiv întoarsă pe dos: astăzi – armă a spionajului stalinist, iar mâine – muzeu. În cei patruzeci de ani cât a existat, așa-numita „Firmă“ a generat echivalentul cantitativ al tuturor arhivelor din istoria germană, începând din Evul Mediu. Așezate unul lângă altul, în picioare, dosarele deschise de Stasi propriilor concetățeni ar fi format un șir lung de 180 de kilometri.

Am găsit, până la urmă, clădirea *Runde Ecke* și era enormă. Am urcat un șir de trepte până la niște uși mari, duble, placate cu metal și presărate cu capete de ghinturi. M-am făcut mică, parc-aș fi fost Alice pregătită să pătrundă în Țara Minunilor. În partea dreaptă, era un dreptunghi mai palid pe fațada de ciment, o porțiune a clădirii care nu se înnegrise de la smog. Acolo fusese fixată o placă pe care scria „Ministerul Securității Statului – Divizia Leipzig“, sau cam așa ceva. Placa fusese scoasă în timpul revoluției, dintr-un fel de bucurie amestecată cu frică, și n-o mai văzuse nimeni de atunci.

M-am învârtit în interior. Toate birourile rămăseseră exact așa – înfricoșător de ordonate – cum fuseseră abandonate în acea noapte, în care demonstranții ocupaseră clădirea. Telefoanele cu cadran stăteau ca la montă, câte două. Tocătoarele de hârtie fuseseră aruncate afară pe fereastră, în spate, după căderea finală și după încercarea disperată a celor de la Stasi de a distruge dosarele cele mai compromițătoare. Deasupra unuia dintre birouri, trona un calendar din 1989, cu o femeie goală de la talie în sus, dar, în cea mai mare parte, pereții erau decorați cu însemne comuniste. Celulele stăteau cu porțile deschise, ca și cum ar fi fost gata să primească alți prizonieri. Cu toate că Miss Decembrie făcea și ea ce putea, clădirea în ansamblu îți crea o senzație de umed și birocratic.

Comitetul cetățenesc în administrarea căruia se afla muzeul montase niște panouri mari de afișaj, din cele mai ieftine plăci

aglomerate. Pe unul dintre ele, am văzut o reproducere după celebra fotografie de la manifestațiile din toamna lui 1989: o mare de oameni, cu lumânări în mâini, stăteau cu gâturile arcuite și se uitau spre clădire în sus, privindu-i ochi în ochi pe cei care pân-atunci îi controlaseră. Știau că de-acolo, din acele birouri, viețile lor erau ținute sub observație, manipulate și, uneori, distruse. Erau expuse și copii ale unor telexuri din ce în ce mai panicate, trimise de la sediul central de la Berlin al „Firmei” aici, unde ofițerii Stasi se baricadaseră în clădire, cu ferestrele acoperite cu folie metalizată. Mesajele erau de genul: „Asigurați toate sediile Ministerului”; „Protejați toate obiectivele secrete”.

Preferatele mele erau pozele cu protestatarii ocupând clădirea Stasi, pe 4 decembrie 1989, și așezându-se pe vine pe coridoare, cu fețele surprinse, ca și cum s-ar fi așteptat să li se ceară să plece. Când intraseră în clădire, gardienii de la Stasi le ceruseră demonstranților să se legitimeze, ca într-o parodie stranie a controlului pe care tocmai în acel moment nu-l mai aveau. Demonstranții, încă în stare de șoc, își scosese răsculțatori buletinele din portofele. După care, puseseră stăpânire pe sediul Stasi.

Mistere mari și mici au ieșit la iveală, când s-au deschis dosarele. Poate nu în ultimul rând, ticurile omului obișnuit de pe stradă. Următorul document se afla expus:

SEMNALE PENTRU OBSERVARE

1. Atenție! Subiectul se apropie.
– Atinge-ți nasul cu mâna sau batista.
2. Subiectul își continuă deplasarea, trece mai departe sau pe lângă tine.
– Netezește-ți părul cu mâna sau ridică scurt pălăria.
3. Subiectul stă pe loc.
– Pune-ți o mână pe burtă sau du-o la spate.
4. Agentul Observator vrea să încheie observarea, fiindcă îi este amenințată acoperirea.

Respect \rightarrow Apleacă-te și leagă-ți șireturile.

5. Subiectul se întoarce.

– Ambele mâini la spate sau pe burtă.

6. Agentul Observator vrea să stea de vorbă cu Șeful de Echipă sau cu alți Agenți Observatori.

– Deschide-ți servieta sau alt obiect echivalent și cercetează-i conținutul.

Îmi și închipuiam baletul stradal surdomut: agenții care-și trimiteau semnale unii altora de la un colț de stradă la celălalt, pipăindu-și nasurile, burțile, cefele și părul, legându-și iar și iar șireturile, ridicându-și pălăriile către străinii care treceau prin dreptul lor și frunzărindu-și hârtiile – o coregrafie pentru niște cercetași malefici.

În partea din spate a clădirii, trei încăperi adăposteau artefacte specifice pentru Stasi, în vitrine de sticlă. Am văzut acolo o cutie de peruci și mustăți false, împreună cu tuburi mici de clei pentru fixarea lor. Erau niște genți de vinil pentru femei, cu microfoane încorporate și deghizate în petale de flori, care tapeau poșetele. Erau microfoane care fuseseră plantate în pereții unor apartamente și un vraf de scrisori care nu mai ajunseseră în Vest. Unul dintre plicuri era scris de o mână de copil, cu creioane colorate – fiecare literă din adresă cu o altă culoare.

O vitrină conținea, pur și simplu, niște borcane goale. Stăteam și mă holbam la ele, când s-a apropiat de mine o femeie. Arăta ca o versiune feminină a lui Luther, doar că era frumoasă. Cincizeci și ceva de ani să fi avut, cu pomeții obrazilor proeminenți și o privire directă. Mi s-a părut prietenoasă, dar și că știa prea bine că râdeam, în sinea mea, de un regim care le pretindea celor pe care-i controla să semneze angajamente de fidelitate, care semănau cu niște certificate de căsătorie, care confiscă felicitările trimise de copii bunicilor și care dactilografia protocole inepete la birouri peste care vegheau femei cu sâni mari. Era *Frau* Hollitzer, curatoarea muzeului.

Mi-a explicat că borcanele din fața noastră conținuseră „eșantioane de miros“. Stasi dezvoltase o metodă cvasiștiințifică, „eșantionarea mirosurilor“, prin care să-i găsească pe delincvenți. Teoria spunea că fiecare dintre noi are propriul miros identificabil, pe care ni-l lăsăm pe tot ce atingem. Aceste mirosuri pot fi captate și apoi, cu ajutorul unor câini dresați pentru adulmecare, comparate, pentru a găsi o potrivire. Stasi își ducea câinii și borcanele într-un loc unde suspecta că avusesse loc o întâlnire ilegală și verifica dacă și în ce măsură câinii reușeau să adulmece mirosurile persoanelor ale căroră esențe olfactive fuseseră eșantionate în acele borcane.

Cele mai multe asemenea mostre de mirosuri erau colectate pe ascuns. Stasi pătrundea fraudulos, de exemplu, în apartamentul cuiva și lua câte ceva de îmbrăcat, care fusese purtat cât mai aproape de piele, de obicei lenjerie. Dacă nu așa, câte un „suspect“ era chemat la interogatoriu, sub un pretext oarecare, și scaunul de vinil pe care stătuse acea persoană, bărbat sau femeie, era șters apoi cu o bucată de pânză nouă. Obiectul de îmbrăcat sau bucata de pânză erau depuse apoi într-un borcan sigilat. Recipientele acelea semănau cu niște borcane obișnuite, în care se pun gemuri. Pe o etichetă scria: „Numele: Herr [Nume] / Timp: 1 oră / Obiect: chiloți de muncitor“.

Când au pătruns în această clădire, cetățenii Leipzigului au găsit o vastă colecție de mirosuri eșantionate. Pe urmă, borcanele au dispărut. Abia în iunie 1990 au reapărut – în „cămara de mirosuri“ a poliției din Leipzig. Numai că erau goale. După toate aparențele, poliția din Leipzig le luase, ca să le folosească ea însăși, chiar și în perioada ulterioară căderii Zidului, când se puseseră și aici bazele democrației. Pe borcane mai erau încă etichetele meticuloase. Erau atât de multe, încât se putea înțelege că Stasi – Divizia Leipzig colectase eșantioane de mirosuri de la tot ce putea însemna opoziție politică în această parte a Saxoniei. Nu mai știe nimeni la cine sunt acum aceste cârpe și ciorapi vechi, nici de ce le-ar putea păstra cineva.

Mai târziu, *Frau* Hollitzer mi-a povestit despre Miriam, o tânără al cărei soț murise într-o celulă din arestul Stasi, aflat în apropiere. Umblau zvonuri că „Firma“ îi făcuse chiar și o înmormântare de fațadă, mergând până acolo încât să înlocuiască sicriul plin cu altul gol și să incinereze cadavrul propriu-zis, ca să distrugă orice dovezi ale cauzei morții omului. Îmi și închipuiam groparii mituiți, prefăcându-se că se opinteau sub greutatea unui sicriu gol, sau poate opintindu-se pe bune, sub greutatea unui sicriu burdușit cu optzeci de kile de ziare vechi sau de pietre. Îmi închipuiam cum trebuie să fi fost să nu știi dacă soțul tău se spânzurase ori fusese omorât de cineva cu care te întâlneai pe stradă, eventual. M-am gândit că mi-ar fi plăcut să stau de vorbă cu acea Miriam, înainte ca imaginația să-mi creeze niște false amintiri.

Atunci, m-am întors acasă, în Australia, dar, acum, iată-mă din nou la Berlin. Nu mi-am putut alunga din minte povestea lui Miriam, narațiunea din auzite a unei femei pe care n-o cunoșteam. Mi-am găsit o slujbă cu jumătate de normă în televiziune și m-am pus pe scormonit după câteva dintre aceste povești dintr-o țară care o luase rău de tot pe arătură.